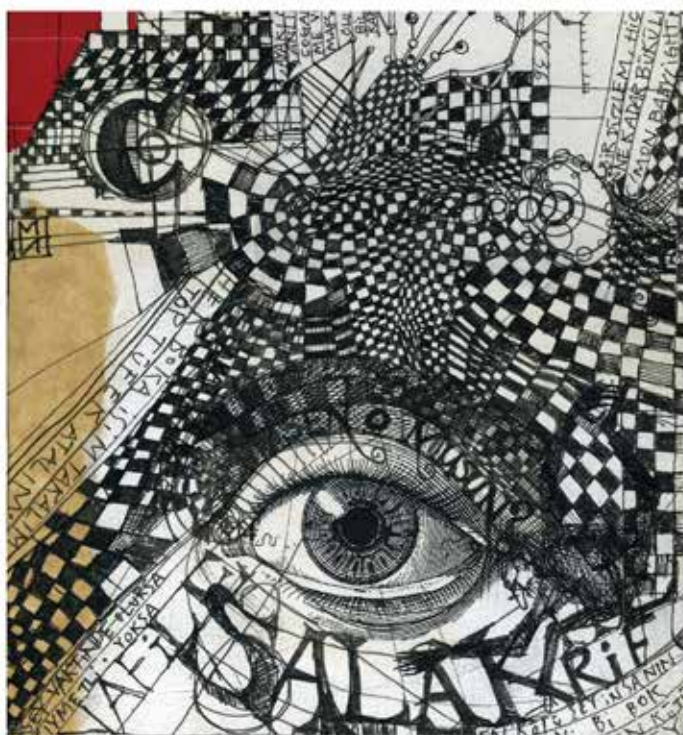

SEMİH GÜMÜŞ

MODERNİZM VE POSTMODERNİZM

EDEBİYATIN DÜNÜ VE YARINI

ELEŞTİRİ

CAN

4.
BASKI

Semih Gümüş
MODERNİZM VE
POSTMODERNİZM
EDEBİYATIN DÜNÜ VE YARINI

Can Çağdaş

Modernizm ve Postmodernizm, Semih Gümüş

© 2010, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2010

4. basım: Eylül 2019, İstanbul

Bu kitabın 4. baskısı 500 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Cem Alpan

Editör: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: Mehmet Ulusel

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2,

Topkapı-Zeytinburnu

Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-1139-8

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750711398

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

Semih Gümüş
MODERNİZM VE
POSTMODERNİZM
EDEBİYATIN DÜNÜ VE YARINI

ELEşTİRİ

CAN YAYINLARI

SEMİH GÜMÜŞ'ÜN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
DİĞER KİTAPLARI

- BAŞKALDIRI VE ROMAN / *eleştiri*
ELEŞTİRİNİN SİS ÇANI / *eleştiri*
KARA ANLATI YAZARI: VÜS'AT O. BENER / *eleştiri*
ÖYKÜNÜN BAHÇESİ / *eleştiri*
YAZARIN YALNIZLIK BURCU / *deneme*
ÖYKÜNÜN KEDİ GÖZÜ / *eleştiri*
ROMAN KİTABI / *eleştiri*
YAZININ SARKACI ROMAN / *eleştiri*
ÇÖZÜMLEYİCİ ELEŞTİRİ / *eleştiri*
YAZININ VE TARİHİN BİLİNCİ / *eleştiri*
EDEBİYAT VE YENİ ZAMANLARIN KÜLTÜRÜ / *eleştiri*
ROMANIN ŞİMDİKİ ZAMANI / *eleştiri*
BELKİ SONRA BAŞKA ŞEYLER DE KONUŞURUZ / *roman*
YALNIZLIK KİME BENZER / *roman*

Semih Gümüş, 1956'da Ankara'da doğdu. 1971'de Ankara Fen Lisesi'ne girdi, 1981'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. İlk yazısı aynı yıl *Yazko Edebiyat* dergisinde yayımlandı. 1981-1985 yılları arasında *Yarın* dergisinin, 1995-2005 yılları arasında *Adam Öykü* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 2006 Aralık ayında *Notos* dergisini çıkardı ve şimdilerde bu derginin genel yayın yönetmenliğini yürütüyor. Kendine özgü çözümleyici bir eleştiri anlayışına sahip olan Semih Gümüş'ün 1991'de *Roman Kitabı*, 1994'te *Kara Anlatı Yazarı, Karşılıksız Yazılar, Yazının ve Tarihin Bilinci*, 1996'da Cevdet Kudret Eleştiri Ödülü'nü de alan *Başkaldırı ve Roman*, 1999'da *Öykünün Bahçesi*, 2002'de *Puslu Ada*, 2003'te *Yazının Sarkacı Roman*, 2005'te *Yazarın Yalnızlık Burcu*, 2007'de *Eleştirisinin Sis Çanı*, 2010'da *Modernizm ve Post-modernizm ile Öykünün Kedi Gözü*, 2011'de *Roman Kitabı ve Yazının Sarkacı Roman*, 2012'de *Çözümleyici Eleştiri ve Yazar Olabilir miyim?*, 2013'te *Edebiyat ve Yeni Zamanların Kültürü*, 2014'te *Romanın Şimdiki Zamanı ve Okumak ve Yazmak* ve 2015'te *Belki Sonra Başka Şeyler de Konuşuruz* adlı kitapları yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

Eleştirinin modernizm içinde yolculuğu (önsöz)..... 9

I Modernizmin Sıkıntılarından Doğuşu

Kendini Aşma Bilinci	15
Modernizmden Büsbütün Koptuk mu?	19
Modern Kültürün Yaşadığı	25
Modernite, Akıl, Edebiyat.....	31
Modernizm Arayışımız	35
Düşünsel Yorgunluk	40
Zor Okunurluk ve Okuma Kültürü	45

II Edebiyatımızın Kendi Modernizmini Arayışı

Yazınsal Duyarlığımız ve Modernizm.....	53
Yahya Kemal Nasıl Bir Köprü Kurdu?	58
Edebiyatımızın İlk Büyük Dönüştürücüsü	63
Ulusal ve Halkçı Edebiyat Kaygıları	68
Postmodern Bir Ataç Aranıyor.....	73
1950 Kuşağı'nın Anlamı	78
Oğuz Atay'ın Çıkışını Anlama Süreci.....	83
Yeni ve Yenilikçi Olmak.....	88
Edebiyatımızın Önünü Açacak Yeni Yollar	93

III Postmodernizm: Fareli Köyün Kavalcısı

Kültür Endüstrisi ve İkinci Büyük Patlama	103
---	-----

Modernizmden Kopamayan Postmodern	
Edebiyatımız	108
Postmodernizmi Anlamak	114
Postmodern Zamanlar İçinden Modernizmin	
Yeniden Doğuşu	123
Postmodernizmin Kendine Bir Hayat Kurma	
Hayalinin Sonu	129
Ortalama Değerlere Çekilmeye Zorlamak.....	133
Çözülüş ve Yeniden Doğuş	137
Adlar dizini.....	141
Terimler ve kavramlar dizini	145

Eleştirinin modernizm içinde yolculuğu (Önsöz)

Modernizm, bazen özlediğimiz bir geçmişi de anlatır. Hayatın, içine aldığı edebiyatla birlikte her şeyi başkalaştıran değişim sürecinin parçası oluşu, o hayata bilinçli katılanların geçmişe sarılmasına kendiliğinden yol açar. Herkes için böyle olmayabilir elbette. Geçmişi aramak için neden olmadığını ya da aranacak nitelikte bir geçmiş bulunmadığını savunanlar olduğu gibi, bütün tasarısını gelecek özlemi çevresinde oluşturanlar da var.

Edebiyatımızın dünden bugüne yaşadığı değişimi anlamak için yalnızca egemen anlayışların çizdiği yollara ve doruk noktalarına bakmak, yanıltıcı olabilir. Onların gölgesinde kalmış, ama kendi çevresinde yarattığı haleyi taşımaya çalışan pek çok genç yazarla günümüze uzanan yenilikçi anlayışlar, sonunda edebiyatımızın modernleşmesini sağlayan etkenler arasında okunduğu gibi, kendi modernizimizi onlara bakarak çözümleyebileceğimizi de görmüş olduk. Geç de olsa.

Önce el yordamıyla kendini bulmaya başlayan roman sanatımız, geleneksel birikimini yenilikçi birkaç atılımla tamamlamış ve hemen yanı başında yaşayan öykücülüğümüzden etkilenmeden ilerlemeye çalışmıştır. İlginçtir, edebiyatımızın geçmişten bugüne yaşadığı değişimi değerlendirdiğimizde, roman ve öykünün çoğu kez birbirini etkilemeden yaşayageldiği görülür. Köktenci dönü-

şümlerin yaratıcılarını düşünelim. Sait Faik sözgelimi, önemli bir altüst oluş yaşattı öykücülüğümüze ve o güne dek bilinenleri eskitip çıtaı yukarı çıkardı, ama bu yeni durum aynı zamanda bütün kurmaca biçimlerini etkilemedi, yalnızca öykünün ilgi alanında kaldı. Onyıllarca süren bir “Sait Faik çizgisi”nden söz edildi, ama sayısız izleyicisi olan bu çizginin roman üstündeki etkileri üstünde durulmadı. 1950 Kuşağı’nın bütüncül bir modernist anlayış ortaya koyduğu gününde görülmedi, ama neden sonra anlaşılan bu etkinin şiirle bile ilişkisi kurulurken roman ile ilişkisi çok sınırlı tutuldu.

Bu kopukluk öykü ve şiirin süreklilik içindeki gelişimini etkilemedi etkilemesine, ama romanın neden kesin-tisiz bir birikim yaratamayıp parçalı, kopuk bir süreç içinde bugüne uzandığını da gösterdi. Demek ki romanın modernizm içinde yaşadığı yükselişten söz edilemez: hangi anlayışı içselleştirip sonra da bütüncül biçimde dışavuracaktı roman? Oysa Garip, 1950 Kuşağı ya da İkinci Yeni, kendilerinden önceki, yazılanı yadsıma endişesinden ve bir gelecek tasarımı amacından doğan, ne oldukları sorusuna adamakıllı bütün yanıtlar vermeyi olanaklı kılan anlayışlar ve akımlardı. Onlar ortaya çıktığı zaman çevrelerinde uzun süren tartışmalar yapıldığını biliyoruz, ama edebiyatımızda modernizmin kendini bu anlayışlarda gösterdiğini saptayıp belirten bir tek yazar, eleştirmen de olmadı.

Eleştiri, iyi-kötü ayrımlarının çok ötesinde, yazınsal metnin bütün öğelerini çözümleyip kendini metnin üstüne atan bir yaratım süreci sonunda çıkar ortaya. Dolayısıyla yazınsal metinden bağımsız bir yazınsal metin olarak kendini var etmektir çıkış noktası; bir üstdil kurmayı da bu bağımsızlaşma için gereksinir.

Edebiyatımızda bunca gecikmeyle varılan bu eleştiri anlayışı da bir geçmodernizm olgusu olarak değerlendirilebilir mi? Sanırım evet. Belki bu arada postmodern edebiyatın içinde epeyce olanaklı bir hayat alanı bulan bir postmodern eleştiriden de söz edilebilir. Geleneksel ede-

biyat ölçütlerine bağlı kalmayan, kendini yazınsal metinden bağımsız gören, yazınsal metnin öğelerini soyutlamalarla ayrı ayrı çözümlenerek birbirine bağlayan, bir üst-metin olarak değerlendirilmeyi gerektiren eleştirinin postmodern eleştiri olarak tanımlanabileceğini belirten eleştiriler var. Bana kalırsa eleştiri, önüne alacağı bütün sıfatlar ve adlardan bağımsız biçimde, her durumda bu özelliklere sahip olmalıdır ve ancak böyle oldukça kendini öteki'nin önüne koyabilir. Edebiyatımızda eleştirinin yaşadığı modernizm sanırım böyle alınmalı ve kendini niçin bunca geç gösterdiği anlaşılır olsa da, niçin bunca geç anlaşıldığının kabul edilmesi daha zor geliyor.

Yenilikçilik ile modernizm birbirini sürekli anımsatır elbette, ama birbirleriyle örtüşükleri de söylenemez. Sonunda edebiyatın bugün gördüğümüz her yenilikçi atılımını ya da tekil örneğini modernizme bağlayamayız. Sözgelimi bu arada postmodernizmin açığa çıkardığı yazınsal olanaklardan yararlanan biçimler de yenilikçi olabilir. Postmodernizmin biçime ilişkin olanaklarını, ona ideolojinin zırhını giydirip yadsımak, belki hayata ilişkin duruş biçimimizi sağlamlaştırabilir, ama edebiyata ilişkin bakış açılarımızı genişletmez. Tam tersine, bakış açılarını daraltıp yazınsal seçimleri kısırlştırabilir.

Postmodernizm, içinden çıktığı kültür alanlarından sonra edebiyatı etkilemeye başladı, bizdeki etkisi de 1980'lerden sonra belirginleşti. Yeni biçimlerin ortaya çıkışı sırasında çoğu kez olduğu gibi, kendini şiirde değil de, düzyazı içinde tanımladı ve biçimsel karşılıklarını düzyazı içinde yarattı.

Roman, yazınsal öğelerin birbirine bağlanarak oluşturduğu yapının esnekliği nedeniyle her zaman öyküden önce açar kapılarını. Bunun da üstünden atlanan konularımızdan olduğu söylenebilir –düzyazının niçin yenilikleri öncelikle içselleştirip somut karşılıklar yarattığı ne açıklıkla dile getirildi, ne de dolayısıyla bunun nedenleri üstünde duruldu.

Kısa öykü, yazınsal öğelerinin katı bir yapı oluşturdu-

ğu, yoğunluğu nedeniyle çok derişik olduğu, geleneksel birikimini kesintisiz biçimde sürdürdüğu için esnekliği az, zaman içinde yaşadığı değişimi yavaş bir tür sayılır. Öykünün eleştirisinin niçin yaygın ve sürekli olmadığına ilişkin eleştiriler de bu yapısal özelliği düşünülmeden yapılır. Değişimi adım adım ve yavaş gerçekleşen bir türün eleştirisinin her zaman zengin biçimde olması beklene-
mez.

Oysa roman, yazınsal öğeleri hem tek başlarına, hem birbirleriyle ilişkisi içinde ve varsa eğer farklı katmanlar içinde aldıkları biçimlere göre değerlendirilirken eleştirinin düzeyinin yükselmesine de neden olur; öte yandan, sürekli değişimi eleştiriyi kendini sürekli yenilemek zorunda bırakır. Demek eleştirinin kendini yeniden üretme gizilgücü önce şiirden beslenmiş, ama modern zamanlarda romanın yarattığı geniş dünya içinde karşılıklarını bulmuştur.

Sonunda bireyin bireylik savaşı içinde oluşan modernist edebiyat, günümüzde de yazınsal metnin tekil varlıklarının çeşitliliği içinde eleştirisini geliştiriyor. Georg Lukács'tan Paul de Man'a, Roland Barthes'tan Fredric Jameson'a, Umberto Eco'dan Edward Said'e, eleştirinin Batı'da kazandığı ivme ve düzey, sanırım yaratıcı düşüncenin ulaştığı doruk noktaları arasında dolaşılıyor. Felsefenin yaratıcı düşünce ile kurduğu ilişkiye benzeyen, ama onun ötesine geçen yaratıcı yazının, gerçekliğin ötesindeki olanakları içinde yeniden yarattığı edebiyat, eleştirisini de aynı dolaylarda yaratıyor.

Modernizmden postmodernizme uzanan süreç, sonunda bir geçmodernizm gerçekliği de önümüze getiriyorsa, yaratıcı yazınsal yazının yalnızca öykü ya da roman içinde değil, eleştiri içinde çizdiği ve kat ettiği yol da çözümlenmeyi gerektirir. Çözümlemesi gereken eleştiri, aradığımızdır elbette.

I

Modernizmin Sıkıntılarından
Doęuđu

Kendini Aşma Bilinci

Bireyin edilginlikten kurtulduktan sonra kendini keşfetmekle yetinmeyip yaşam biçimini kendi dışındaki bütün etkenlerin üstüne çıkarma, davranış biçimini otoriteden bağımsızlaştırma ve sınırsızlaştırma kararlılığı bireyciliği yüceltince, modernizmin sonunda kendini yıpratın paradoksu ortaya çıktı. Bu arada toplumsal baskının son çözümlemede hep kazanan gücü modernizmin doruklarını törpüleyince, değerlerin ortalamasını çıkaran postmodernizmin ya da onun ardında ya da önünde duran düşünce biçimlerinin aradığı koşullar oluşmaya başladı.

Yaşadığımız toplum biçiminin kapitalizmin getirdiği yaşam biçimi içinde sağladığı ekonomik ve teknolojik olanaklar, hiç kuşku yok ki bireylerin kendine daha çok dönmesine neden oldu. Belki bu durumu, “neden oldu” sözcükleri yerine, “dönmesini sağladı” biçiminde anlatmak daha doğru olur. Bu gelişmenin ve modernizmin kalitesini gitgide daha çok yükselttiği şehir hayatının bu gelişmenin yarattığı olanakların bireysel özgürlükler için savaşımı yükseltmesi beklenirken, bireylerin sistemi kuran ve yöneten kurumlardan uzaklaşmasına, dolayısıyla siyasal kurumların görece bağımsızlığının güçlenmesine, bunun da kaçınılmaz sonucu olarak yönetenlerin fütursuzluğuna ve otoriter heveslere kapılmasına neden olduğu görüldü.

Charles Taylor, küçük, ama değerli kitabı *Modernliğin Sıkıntıları*'nda, bu durumu yalın biçimde açıklıyor:

“Böylece Tocqueville’in ‘yumuşak’ despotluk dediği, yeni ve modernliğe özgü bir tür despotluk tehlikesi ortaya çıkar. Bu eskisi gibi dehşet ve baskıya dayalı bir despotluk olmayacaktır. Yönetim ılımlı ve babacan davranacaktır. Hatta periyodik seçimlerle demokratik biçimleri bile koruyabilir.”

Ulus-devletlerin bu durumu sürgit koruma ve yenilmez bir güç olma amacıyla donanımlarını artırdıklarını görmek, modern toplumların entelektüellerinin kendilerini gitgide daha çok geri çekmesine, kendi dünyalarına kapanmasına neden oldu. Kendisi modernist olma fırsatını kaçırmış sosyalizmin reel bir ümit olmaktan çıkması da modernitenin aldığı son büyük darbe oldu.

Modern toplumun, geri çekilmeye zorladığı bireyleri bir de bu yüzden ahlaki bir sorgulamanın ortasında bırakmasını, Tocqueville önemli bir sorun olarak tartışıyor. Oysa düzenle uyumsuzluğa düşen bireylerin çoğunluğu, ister aydın olsun, ister işçi, yirminci yüzyılın değerlerini yükseltmek, daha özgürlükçü ve eşitlikçi bir dünya özlemine yaşatmak için uzun soluklu bir savaşımı göze almış görünüyordu. Sonunda hem gelecek düşüncesinin kötüye kullanılması, hem de ulus devletlerin acımasızlığı, tarihi bireylerin aleyhine kurgulayan bir çarkın dişlilerini çalıştırdı.

Charles Taylor, “Öyle görünüyor ki kendini gerçekleştirme kültürü çoğu insanın kendilerini aşan meseleleri unutmalarına yol açtı,” diyor ve bunun da bireyliğini öne çıkarıcıları arasında yeni konformizm biçimleri geliştirdiğini belirtiyor.

Gelgelelim, burada kendi benliğini ve bireylik savaşımını öteki alanların önüne çıkarıcıları arasında ahlakını ancak gene o bireylerin sorgulayabileceğinin teslim edilmesi zorunluluğu vardır ki, bu da modernizmin

sönümlenmeye yüz tuttuğu ve toplumsal ve kültürel hayatın ortalamaya çekildiği nesnel koşulların egemenliğini getirdi. Üstelik bu geri çekilme siperlere çekilme biçiminde değil, düpedüz bireylerin yenilgisi biçiminde gerçekleşti. Savaş alanları büsbütün terk edilmedi belki, ama her şey değişti.

Sözgelimi sosyalizmin eski biçimleri yerine, iktidar amacını reddeden, merkezîyetçi örgütlere gereksinim duymayan savaşım biçimlerini öneren, son zamanların en etkin yığınsal hareketi olan küreselleşme karşıtı, antikapitalist hareketler gibi oluşumlar, geçmodernizme bağlanabilir. Bireylerin içinde özgürce hareket ettiği, kendiliğinden tepkin bu hareketin kendisi bir *birey gibi* alınlanıp değerlendirilebilir.

Geleneksel edebiyat kültürünün içinde kalmak için edebiyatımızın yaklaşık yetmiş yıl gösterdiği çaba da, 1990'larda herkesin başka türlü bir kültür içinde yaşama zorunu nedeniyle etkisizleşmeye başladı. Ne artık 1950'lerden sonra kendini özellikle gösteren edebiyat içi iktidarların etkinliğinden söz edilebilirdi, ne de yalnızca toplumsal sorumluluk güdüsüyle belirlenmiş edebiyat anlayışlarının egemenliğinden.

Daha önce de çeşitli dönemlerde görülmüştü ki, yazınsal değerlerin keşfi ve yeni arayışlar, geçmişten görece bağımsızlaşmakla olasıydı. T.S. Eliot'ın, "Her kuşak kendi tercümesini yapar" sözü, gene edebiyatın doğasınca doğrulanıyordu. Yeni kuşakların özgüveni, başlangıçta tanımlanması zor biçimlerin, o kuşağın kendini tamamlama sürecinin sonlarına doğru açık seçik görünmesini sağladı.

Öykünün Şimdiki Zamanı antolojisinde hem birbirinden farklı, hem de öykücülüğümüzün geleneksel birikiminin ucuna eklenebilecek nitelikte yirmi beş öyküsüne yer verdiğim kuşağın öykücüleri, kendi adalarında yaşamakla yetinen yazarlar değil. Aynı zamanda öykücülüğümüzün yazınsal sıkıntılarına verdikleri

yaratıcı karşılıklarla edebiyatımıza bütüncül bir katkı da yapıyor onlar. Geçmişe öykünmenin en zayıf olduğu dönemi yaşıyoruz. Artık sözgelimi Sait Faik ya da Sabahattin Ali çizgilerinden söz edilmiyor, üstelik her ikisi de 1960'lardan, 1970'lerden daha çok okunup sayılırken. Bu önemli bir gösterge olmalı. Yeni kuşakların edebiyatımızın geçmişini bilmediği düşünülemez; özellikle 1950'den sonra doğan ve 1980'den sonra kendini adamakıllı gösteren, önde gelen yirmi beş öykücüsü *Öykünün Şimdiki Zamanı*'nda görünen kuşak, kendi yaratım sürecini bilinçli biçimde geçmişin önüne koşmaya çalıştı, bunda da başarılı oldu.

Bu kuşak bir yeni zaman kültürü olarak postmodern düşünce ve davranış biçimlerinden de bağımsız yazarak kendini oluşturdu. Bunu, öyle olması gerekirdi dargörüşlülüğüyle değil, yalnızca gerçeğin ortaya çıkan hali olarak belirtiyorum. Yaşadığımız çağı açıklama biçimi olarak aldatıcı, ama yaratım biçimi olarak yararlanmaya açık bulunan postmodernizm, özgünlüğü yüksek bir kuşağın tek seçeneği olamazdı da.

Sonunda, edebiyatımızın 1980'den sonraki değişiminin bir geçmodernizm dönemi olarak çözümlenip tartışılması, sanırım bugün gündemimizdeki en yaratıcı tartışma olacaktır.

Edebiyatımızın ünlü eleştirmeni
Semih Gümüş, eleştirinin çok
okunabileceğini, özellikle gençler
tarafından izlenebileceğini
çoktan kanıtladı.

Modernizm özellikle Türkiye’de, edebiyat alanında nasıl ortaya çıktı, romanda, öyküde, şiirde yansıması nasıl oldu, nasıl bir yol izledi? Postmodernizm nasıl algılandı? Edebiyatımıza postmodernizm nasıl girdi? Postmodern yapıtlar okurla bağ kurabildi mi? Değerli eleştirmen Semih Gümüş bu kitabında, özellikle bu soruları aydınlatmaya çalışan yeni denemelerini bir araya getiriyor.

Modernizm ve Postmodernizm, yalnızca edebiyatımızın değil, ülkemizin de yüz yıllık serüvenine ışık tutuyor. Çünkü edebiyatı anlamak, çevremizde olup bitenlere açık bir zihinle bakmak anlamına geliyor. Okuduğumuz romanlar yaşamımızı nasıl etkiliyor ve dilimize nasıl bir katkı sağlıyor? Özellikle genç okurların çağdaş edebiyata nasıl yaklaşılabilecekleri konusunda bir kılavuz, *Modernizm ve Postmodernizm*.

